Snúttuorren en *oare krobben* in de Noardlike Fryske Wâlden

Theodoor Heijerman
Gerrit Tuinstra

TREFWOORDEN
Coleoptera, Curculionoidea, faunistiek, Fryslân

Entomologische Berichten 74 (6): 239-243

In 2012 en 2013 werd een inventarisatie uitgevoerd in de Noardlike Fryske Wâlden. Hierbij werden op een aantal locaties kevers verzameld met behulp van bodemvallen, een malaiseval, licht, een sleepnet en een klopscherm; daarnaast werden handvangsten gedaan. De inventarisaties waren vooral gericht op snuitkevers, maar er zijn ook vertegenwoordigers van andere keverfamilies verzameld en op naam gebracht. De bemonstering heeft een tamelijk groot aantal kevers (Fries: krobben) opgeleverd, waaronder enkele nieuwe soorten voor de provincie en soorten die lange tijd niet in Fryslân waren waargenomen. Dat met een beperkte inventarisatie dergelijke resultaten behaald kunnen worden, betekent dat Fryslân nog steeds als een onderbemonsterd gebied moet worden beschouwd.

Inleiding

In het kader van een onderzoek naar de insectenfauna van de Noardlike Fryske Wâlden, geïnitieerd door Landschapsbeheer Friesland, zijn er diverse inventarisaties uitgevoerd in dit gebied. In 2012 heeft een bemonstering plaatsgevonden met bodemvallen, malaisevallen en licht, in en langs een aantal houtwallen. In 2012 heeft de tweede auteur op diverse locaties, in en langs met name houtwallen, handvangsten gedaan en de aangetroffen kevers geprepareerd en in zijn collectie opgenomen. Op 6 juli 2013 zijn kevers verzameld door de eerste auteur op een negental andere locaties in de Noardlike Fryske Wâlden (figuur 1). In deze bijdrage worden de kevervangsten van deze bemonsteringen kort besproken, behoudens die van de loopkevers uit de bodemvalbemonsteringen, welke elders in dit nummer aan de orde komen (Turin *et al.* 2014).

Bemonsteringsmethoden

In tien houtwallen zijn bodemvallen geplaatst, per houtwal een serie bestaande uit vijf vallen (Turin *et al.* 2014). De vallen waren voorzien van koelvloeistof als dodings- en conserveringsmiddel. De bodemvallen hebben van 19 april tot 5 oktober in het veld gestaan en zijn in die periode zeven maal geleegd.

De overige vangsten in 2012 werden gedaan met behulp van sleepnet en klopscherm. Er zijn enkele kevers verzameld op licht en ook met behulp van een malaiseval. Tijdens de bemonsteringen in 2013 is gebruik gemaakt van sleepnet en klopscherm en zijn er enkele handvangsten gedaan.

De bodemvallen waren primair bedoeld voor het inventariseren van loopkevers. Uit het materiaal zijn echter ook alle snuitkevers (Curculionoidea) geselecteerd. Van andere keverfamilies zijn ook soorten meegenomen, maar niet uitputtend. De bemonstering in 2013 was vooral gericht op snuitkevers, maar ook toen zijn regelmatig vertegenwoordigers van andere keverfamilies verzameld.

Resultaten

In totaal hebben de bemonsteringen 1173 kevers opgeleverd, van 219 soorten behorende tot 157 genera en 38 families. Omdat de nadruk lag op de snuittorren is het niet verwonderlijk dat deze families de grootste aantallen exemplaren en soorten opleverden. In totaal werden 762 snuitkevers verzameld van 83 soorten. Drie (van de vijf) snuitkeverfamilies waren vertegenwoordigd: de Attelabidae met 22 exemplaren van 7 soorten, de Brentidae met 40 exemplaren van 11 soorten en Curculionidae met 700 exemplaren van 65 soorten.

Allereerst stellen we ons de vraag of we tijdens deze beperkte verzamelactie nu veel snuitkevers hebben verzameld. Tevens willen we weten of we ook bijzondere snuit- en andere keversoorten hebben aangetroffen. De eerste vraag willen we benaderen door te vergelijken met eerdere beperkte inventarisatieacties. De tweede vraag is lastiger, want wat zijn bijzondere soorten? Soorten die nieuw zijn voor de provincie of daar lange tijd niet meer zijn waargenomen, zijn onzes inziens zeker vermeldingswaardig. Voor de vaststelling van nieuwe provinciewaarnemingen baseren we ons op de meest recente kevercatalogus (Vorst *et al.* 2010) waarin het voorkomen van soorten per provincie is gegeven. Ook soorten die al lange tijd niet in Fryslân zijn gezien kunnen bijzonder genoemd worden. Hoe ouder de meest recente waarneming van een soort, hoe interessanter de nieuwe waarneming. Een soort die in de naamlijst van Brakman (1966) nog genoemd wordt, maar sindsdien niet meer is waargenomen, beschouwen we hier als een soort die lang niet gezien is. Dergelijke soorten zijn in Vorst *et al.* (2010) gemarkeerd met een kleine stip.

Snuittorren

Het aantal bekende en gepubliceerde snuitkeversoorten (Curculionoidea, alle vijf families) voor Fryslân bedraagt 329; van de Attelabidae zijn 15 soorten bekend, van de Brentidae 46 en van de Curculionidae 265. Er zijn drie provincies waar minder soorten van bekend zijn, namelijk Flevoland

1. Sumarreheide (Suameerderheide), één van de negen vangplekken die op 6.vii.2013 werden bemonsterd. Op deze locatie werden 26 kevers verzameld, waaronder de heidesoorten *Micrelus ericae* (Curculionidae) en *Lochmaea suturalis* (Chrysomelidae). Foto: Theodoor Heijerman
1. Sumarreheide (Suameerderheide), one of nine collection locations sampled on 6.vii.2013. Here, 26 species of Coleoptera were collected, among those two species associated with heather, viz., *Micrelus ericae* (Curculionidae) and *Lochmaea suturalis* (Chrysomelidae).

(172 soorten), Groningen (272) en Drenthe (325). De Friese Waddeneilanden vormen eigenlijk een verhaal apart en zijn tevens veel intensiever bemonsterd dan het vaste land. Van de Friese Waddeneilanden zijn 239 snuitkeversoorten bekend en van het vaste land 274 (gegevens bestand van de EIS-werkgroep snuittorren).

Groningen en Fryslân zijn na aftrek van de soorten die uitsluitend op hun Waddeneilanden voorkomen, de twee provincies met het minste aantal snuitkeversoorten (de jonge provincie Flevoland kan natuurlijk niet zo maar meegenomen worden in dit soort vergelijkingen). De door ons waargenomen 83 soorten vormen dus 30% van het totaal aantal bekende soorten van het vaste land.

Om vast te stellen of dit veel is, vergelijken we met de samenvattende resultaten van enkele andere bemonsteringsacties (getallen alleen gebaseerd op waarnemingen eerste auteur). Tijdens het weekend van de zomervergadering 2014 van de NEV werden door eerste auteur in de Drents-Friese Wouden 98 snuitkevers vastgesteld. Het jubileumweekend van de Sectie Everts in Zuid-Limburg in 2013 leverde 122 snuitkevers op (20% van de Limburgse soorten) (Vorst *et al.* 2014). Tijdens de zomervergadering van de NEV op Ameland in 2012 werden 82 soorten geregistreerd (34% van de soorten van de Friese Waddeneilanden). Ten slotte werden tijdens de zomervergadering van de NEV in Zuidoost-Groningen in 2001 103 snuitkevers vastgesteld (38% van de Groningse soorten). Het antwoord op onze vraag is

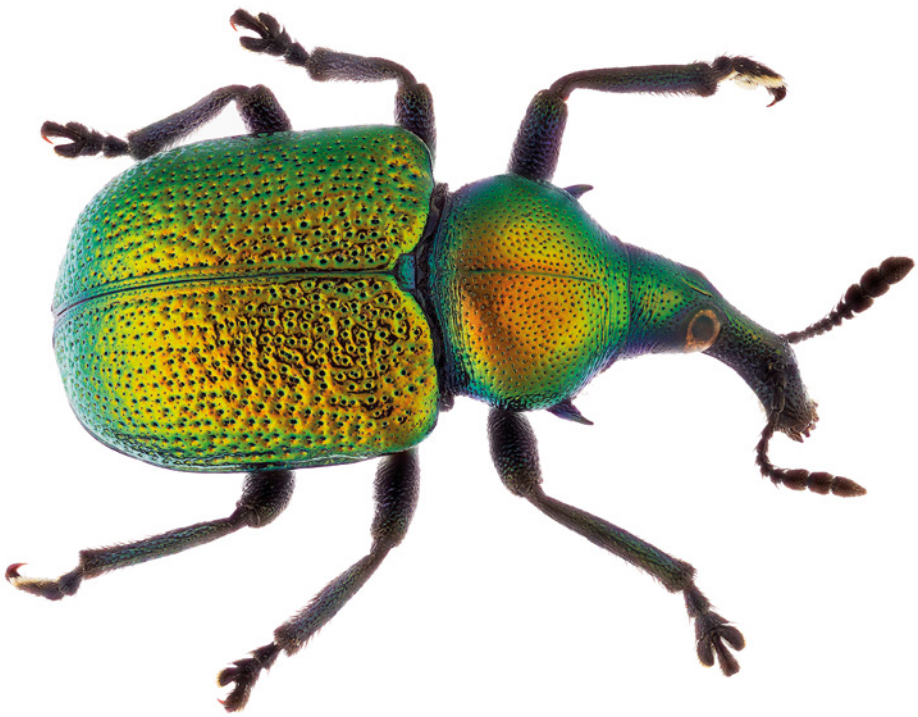

2. *Byctiscus populi*, een van de nieuwe soorten snuitkevers voor Fryslân, aangetroffen in de Noardlike Fryske Wâlden. Foto: Theodoor Heijerman
2. *Byctiscus populi*, one of the weevil species new for Friesland, discovered in the Noardlike Fryske Wâlden.

3. *Larinus turbinatus*, een uitbreidende soort, nu ook aangetroffen in Fryslân. De foto toont een vrouwtje op een bloemhoofdje van een akkerdistel. Foto: Theodoor Heijerman
3. *Larinus turbinatus*, a range expanding species, has now reached Friesland. A female is shown on a flowerhead of creeping thistle.

dus: het is niet veel, het is niet weinig, het is wat op grond van eerdere inventarisaties verwacht mocht worden.

Bijzondere snuittorren

Twee aangetroffen snuitkeversoorten zijn nieuw voor Fryslân, te weten *Byctiscus populi* (Linnaeus, 1758) (Attelabidae) en *Larinus turbinatus* Gyllenhal, 1835 (Curculionidae).
Byctiscus populi (figuur 2) Materiaal: Eastermar (Oostermeer), Seadwei, 6.v.2012, leg. G. Tuinstra, 1 ex. *Byctiscus populi* is een soort die op populieren leeft. De kevers vertonen een vorm van broedzorg waarbij bladrollen worden geproduceerd waarin de larven zich ontwikkelen. Landelijk gezien is *B. populi* niet zeldzaam, maar het voorkomen van deze soort in Nederland is beperkt tot het zuidoosten van ons land, in de provincies Gelderland, Limburg en Noord-Brabant. Er zijn enkele oudere waarnemingen uit Overijssel (1910 – 1960) en twee uit Drenthe (1912). Op de website Waarneming.nl staat één goedgekeurde Friese melding van de soort (Fochteloërveen, 25.iv.2010, fotograaf H. van Houten). De soort heeft dus recent een flinke stap noordwaarts genomen.
Larinus turbinatus (figuur 3) Materiaal: Twijzelermieden, Wâlden, 6.vii.2013, leg. Th. Heijerman, 1 ex. *Larinus turbinatus* leeft op divers soorten distel, en lijkt een voorkeur te hebben voor *Cirsium*-soorten. De eieren worden afgezet in de bloemhoofdjes waarin zich de larven ontwikkelen. *Larinus turbinatus* werd voor het eerst verzameld voor Nederland in 2004 (Heijerman 2007). Sindsdien neemt het aantal waarnemingen in ons land gestaag toe. In 2007 kwam hij voor in de provincies Gelderland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Er zijn inmiddels waarnemingen bijgekomen uit Noord-Holland, Utrecht, Overijssel, Drenthe en nu dus ook Fryslân. *Larinus turbinatus* is een recente immigrant die zijn areaal nog steeds uitbreidt.

Er zijn drie snuitkeversoorten die sinds 1966 niet meer waren gezien in Fryslân, te weten *Magdalis barbicornis* Latreille, 1804 (Curculionidae), *Anthonomus pomorum* (Linnaeus, 1758) (Curculionidae) en *Curculio villosus* Fabricius, 1781 (Curculionidae).
Magdalis barbicornis Materiaal: Eastermar (Oostermeer), Griene Wei, 2.vii.2012, leg. G. Tuinstra, 1 ex.; Harkema, Spitkeet, 6.vii.2014, leg. Th. Heijerman, 1 ex. De larven van *Magdalis barbicornis* leven in dunne takjes en twijgen van diverse soorten Rosaceae. Ze knagen daarin gangen, waarin ze uiteindelijk ook verpoppen. De imago's kunnen verzameld worden door de voedselplanten te kloppen. *Magdalis barbicornis* is niet zeldzaam in Nederland en komt in alle provincies voor, met uitzondering van Flevoland. Uit Fryslân en Zuid-Holland zijn alleen oude waarnemingen (voor 1966) bekend. De oude Friese waarnemingen betreffen vondsten uit Beetsterzwaag van 1912 en 1922.
Anthonomus pomorum Materiaal: Harkema, 6.vii.2013, leg. Th. Heijerman, 21 ex.; Hoogzand, Burgumer Mar (Bergumer Meer), 6.vii.2013, leg. Th. Heijerman, 3 ex. De belangrijkste voedselplant voor *Anthonomus pomorum* is de cultuurappelboom (*Malus sylvestris*). De imago's eten van de jonge blaadjes, knoppen en bloemen. De eieren worden afgezet in de bloemknoppen waarin de larven leven en zich later ook verpoppen. *Anthonomus pomorum* is landelijk gezien niet zeldzaam en uit alle provincies bekend, weer met uitzondering van Flevoland. Er zijn twee oude Friese vangsten. Een daarvan was ongedateerd en een was van Bakkeveen 1961. Overigens heeft de eerste auteur de soort in aantal ook op Ameland aangetroffen in 2010; deze waarneming is dus niet opgenomen in de kevercatalogus.
Curculio villosus Materiaal: Eastermar (Oostermeer), Seadwei, 13.v.2012, leg. G. Tuinstra, 1 ex.; Eastermar, Griene Wei, 17.v.2012, leg. G. Tuinstra, 1 ex. *Curculio villosus* kan aangetroffen worden op eik (*Quercus*). De eieren worden afgezet in de gallen, veroorzaakt door *Biorhiza pallida* (Cynipidae), waarin de larven leven. De verpopping vindt plaats in de grond. Ook van *Curculio villosus* zijn er waarnemingen van alle provincies met uitzondering van Flevoland. Uit Fryslân was er alleen een oude waarneming van Beetsterzwaag uit 1922. Op de website Waarneming.nl staat een melding voorzien van foto's uit 2010, Opsterland, Ureterp, fotograaf J.H. de Regt. Het exemplaar bevindt zich op beuk (*Fagus sylvatica*) en deze plant wordt waarschijnlijk om die reden als waardplant opgegeven.

Bijzondere andere kevers

Er zijn zeven soorten verzameld van andere keverfamilies die nog niet bekend waren uit Fryslân. Dit betrof de volgende soorten: *Harpalus griseus* (Panzer, 1796) (Carabidae), *Lomechusoides*

4. *Agrilus cyanescens*, een prachtkever waarvan alleen maar oude waarnemingen uit Fryslân bekend waren. Foto: Theodoor Heijerman
4. *Agrilus cyanescens,* a jewel beetle with only old records in Friesland.

5. *Cryptocephalus octopunctatus*, een haantje dat nog niet eerder in Fryslân was aangetroffen. De foto toont het in het Spûkeleantsje gevangen mannetje. Foto: Theodoor Heijerman
5. *Cryptocephalus octopunctatus,* a leaf beetle species not collected before in the province of Friesland. The picture shows the male specimen collected at Spûkeleantsje.

strumosus (Fabricius, 1793) (Staphylinidae), *Adrastus rachifer* (Geoffroy in Fourcroy, 1785) (Elateridae), *Cerapheles terminatus* (Ménétriés, 1832) (Melyridae), *Pyrochroa coccinea* (Linnaeus, 1760) (Pyrochroidae), *Plateumaris sericea* (Linnaeus, 1758) (Chrysomelidae) en *Cryptocephalus octopunctatus* (Scopoli, 1763) (Chrysomelidae). Daarnaast zijn er nog eens acht soorten gevangen die weliswaar niet nieuw zijn voor de provincie, maar waarvan alleen oude waarnemingen van voor 1966 bekend zijn: *Trox scaber* (Linnaeus, 1767) (Trogidae), *Melolontha melolontha* (Linnaeus, 1758) (Scarabaeidae), *Agrilus cyanescens* (Ratzeburg, 1837) (Buprestidae), *Byrrhus pustulatus* (Foster, 1770) (Byrrhidae), *Cantharis flavilabris* Fallén, 1870 (Cantharidae), *Antherophagus pallens* (Linnaeus, 1758) (Cryptophagidae), *Oedemera lurida* (Marsham, 1802) (Oedemeridae) en *Anaspis fasciata* (Foster, 1771) (Scraptiidae). Van enkele van deze soorten staan goedgekeurde recente meldingen met bewijsfoto's op de website Waarneming.nl (*Pyrochroa coccinea*, *Melolontha melolontha*). Enkele van de andere soorten zullen hier nader worden besproken.

Harpalus griseus Materiaal: Twijzelerheide, Wyldpaed, 13.viii.2012, leg. G. Tuinstra, 1 ex. *Harpalus griseus* is een loopkever die voorkomt op droge en zandige plaatsen, zoals akkers en tuinen. De soort komt goed op licht af. *Harpalus griseus* was aanvankelijk vrij zeldzaam: Brakman (1966) noemt hem voor Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg. Er zijn oude waarnemingen (voor 1960) van Noord- en Zuid-Holland en Overijssel (zie ook het kaartje in Turin 2000). De soort lijkt zich echter uit te breiden (Noordijk *et al.* 2007) en onze waarneming is de eerste uit Fryslân.

Trox scaber Materiaal: Drogeham, 16.iv.2013 – 19.v.2013, potval, leg. F. van de Meer *et al.*, 1 ex. *Trox scaber* behoort tot een kleine familie, de Trogidae of beenderknagers, met slechts vier soorten in Nederland. *Trox scaber* is daarvan de meest voorkomende. Hij leeft aan uitgedroogde kadavers en kan bijvoorbeeld ook in vogelnesten aangetroffen worden. De soort is in elke provincie, met uitzondering van Flevoland, aangetroffen. Uit Fryslân is de soort alleen bekend van voor 1966.

Agrilus cyanescens (figuur 4) Materiaal: Twijzelerheide, Wyldpaed, 24.v.2012 – 28.v.2012, malaiseval, Leg. F. van de Meer, 1 ex. *Agrilus cyanescens* leeft op kamperfoelie (*Lonicera*); de larven knagen gangen in de stengels. Daarnaast is ook sneeuwbes (*Symphoricarpos albus*) een bekende waardplant voor deze soort. De soort is niet zeldzaam (zie verspreidingskaartje in Vorst 2009). Uit

Fryslân zijn alleen waarnemingen bekend van voor 1966. De vondst bij Twijzel is dus de eerste recente uit Fryslân.

Antherophagus pallens Materiaal: Eastermar (Oostermeer), Boskwei, 28.vi.2012, Leg. G. Tuinstra, 1 ex. Soorten van het genus *Antherophagus*, waarvan er in Nederland drie voorkomen, leven als larve in hommelnesten. De imago's zijn bloembezoekers. Van *A. pallens* zijn waarnemingen bekend uit alle provincies uitgezonderd Flevoland. Uit Fryslân was deze soort tot nog toe alleen bekend van voor 1966.

Cryptocephalus octopunctatus (figuur 5) Materiaal: Eastermar (Oostermeer), Spûkeleantsje, 5.v.2012, Leg. G. Tuinstra, 1 ex. *Cryptocephalus octopunctatus* is een mooi gekleurde soort met een grote variatie in het vlekkenpatroon op halsschild en dekschilden. Er is een sterk gelijkende soort, *C. sexpunctatus* (Linnaeus, 1758), die een vergelijkbare variatie in het vlekkenpatroon vertoont. Mannetjes van beide soorten zijn echter met zekerheid op basis van de aedeagus te onderscheiden. Ons ene exemplaar betrof een mannetje. *Cryptocephalus octopunctatus* leeft op meidoorn (*Crataegus*), hazelaar (*Corylus*) en wilg (*Salix*) en is een tamelijk zeldzaam haantje waarvan recente waarnemingen bekend zijn uit Gelderland en Noord-Brabant, en oude uit Limburg.

Conclusie

De bemonstering in de NFW heeft diverse soorten opgeleverd die nog niet bekend waren uit Fryslân of die daar al langere tijd niet verzameld waren. In 1984 hebben Heijerman & Booij (1985) een aantal 10 x 10 km-hokken in Fryslân op loopkevers (Carabidae) geïnventariseerd (handvangsten en potvallen). In deze hokken konden met een geringe verzamelingsinspanning veel nieuwe soorten worden vastgesteld. De beperkte inventarisatie had zelfs duidelijke gevolgen voor de verspreidingspatronen van de meest algemene soorten in Fryslân. Op basis van deze resultaten concludeerden zij dat Fryslân, zelfs voor een relatief goed bestudeerde groep als loopkevers, voor een groot deel nog als onderbemonsterd moet worden beschouwd. Ook onze recente inventarisatie laat zien dat een geringe verzamelinspanning al leidt tot een duidelijke toename van onze kennis over de Friese keverfauna: Fryslân is nog steeds een *min meunstere gebiet*.

Dankwoord

Met dank aan de allochtoon Peter Koomen voor het vervoegen van het je-tiidwurd *meunsterje*.

Literatuur

Brakman PJ 1966. Lijst van Coleoptera uit Nederland en het omliggende gebied. Monografieën van de Nederlandse Entomologische Vereeniging 2: i-x, 1-129.

Heijerman Th 2007. Het snuitkevergenus *Larinus* in Nederland, met *Larinus turbinatus* als nieuwe soort voor de fauna (Coleoptera: Curculionidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 26: 1-16.

Heijerman Th & Booij K 1985. De Friese loopkeverfauna: soortenarm of onderbemonsterd? Entomologische Berichten 45: 183-188.

Noordijk J, Heijerman Th & Turin H 2007. Recente waarnemingen van de loopkever *Harpalus griseus*: is er een trend? (Coleoptera: Carabidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 26: 1-16.

Turin H 2000. De Nederlandse loopkevers. Verspreiding en oecologie (Coleoptera: Carabidae) Nederlandse Fauna 3. KNNV Uitgeverij, NNM Naturalis & EIS-Nederland.

Turin H, Noordijk J, Van der Meer F & Boer P 2014. Hooiwagens, loopkevers en mieren in houtwallen in de Noardlike Fryske Wâlden Entomologische Berichten 74: 219-229.

Vorst O 2009. De Nederlandse prachtkevers (Buprestidae). Entomologische Tabellen 4.

Vorst O, Alders K, Beenen R, Cuppen J, Drost B, Edzes H, Felix R, Heijerman Th, Huijbregts H, Muilwijk J, De Oude J, Van de Sande C, Teunissen D, Tiemersma S & Winkelman J 2010. Catalogus van de Nederlandse kevers (Coleoptera). Monografieën van de Nederlandse Entomologische Vereniging 11.

Vorst O, Jansen R, Heijerman Th, Drost B, Van Nunen F, Van de Sande C, Rubens W, Cuppen J, Breeschoten Th, De Goeij T, Borghouts C, Colijn E, Van Ee G, Littel A, Dees A, Van Maanen B, Faasen T, Raemdonck H, Winkelman J, Threels A, Teunissen D 2014. Verslag jubelexcursie Zuid-Limburg – 17 t/m 20 mei 2013. Sektie Everts Info 103: 9-23.

Summary

Weevils and other beetles from the Noardlike Fryske Wâlden

A number of localities within the Noardlike Fryske Wâlden (province of Friesland) were sampled during 2012 and 2013 using pitfall traps, a malaise trap, light, sweeping and beating as well as hand collecting. Our efforts were mainly directed to collecting weevils (Curculionoidea), but also species of other beetle families were taken regularly. In total we were able to collect more than 1100 specimens of beetles of 157 species. Of these 762 were weevils, belonging to 83 species. Among these were a number of species of weevils and other beetles that were new for the province as well as species that were last collected before 1966. We present the data of a number of these species. Our survey was a rather limited one. In view of our new findings we therefore conclude that Friesland must still be considered quite underexplored.

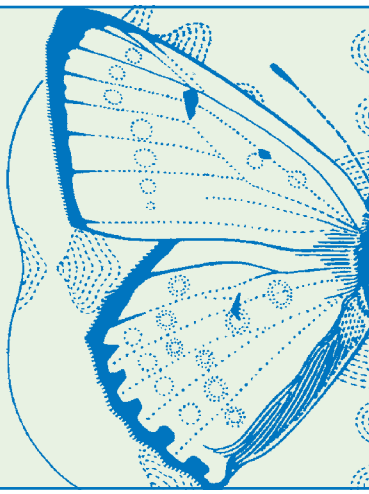

Theodoor Heijerman
EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden
Postbus 9517
2300 RA Leiden
Theodoor.heijerman@weevil.demon.nl

Gerrit Tuinstra
Landschapsbeheer Friesland
Commissieweg 15
9244 GB Beetsterzwaag